

ARTIFACTS OF KARTVELIAN ARCHAISM
(III MILLENNIUM BC - IV CENTURY BC)

ქართველური არქაიკის არტეფაქტები
(ძვ. წ. III ათასწლეული-ძვ. წ. IV საუკუნე)

SOSO SIGUA

Doctor of Philological Sciences,
Professor of Gori State Teaching University
ORCID: 0000-0002-1205-1812
sososigua1@gmail.com
+995599580876

Abstract

The cultural center has been a city since ancient times, a protected and enclosed area, which was designed and built by architect according to the idea of a “Kurumi” (chief priest) or king.

The structure of the city - streets, temples, fences, towers, dwellings should have been related to the environment. The city was built on the sea (e.g., Phasis), the lake (e.g., Tushfa), and mostly on the river (e.g., in Kutaisi and Mtskheta), the fortress, the temple and the altar - on a mountain or a hill, in some places - on the rock (e.g., Uplistsikhe).

It was most ideal if the location of the city combined water and mountains. Such was Mtskheta, which was established as a religious and governmental center, between the mountains, at the confluence of two rivers - the Mtkvari and the Aragvi, at the confluence of the roads coming east, west and north.

As it is noticed, the kings of Iberia, as well as the chiefs of the tribes, were the chief priests. The caste of priests possessed the mystery of divine and real knowledge invented and managed rituals, holidays, customs, and daily life.

So - the cosmology of the ancient Kartvelian tribes, the perception and vision of the world is reflected in the language and linguistic consciousness, dwellings, cults and rituals, artifacts, tombs, which keeps track of contact with foreign cultures.

Keywords: Georgian, Archaic, Artificat, Kurumi, Petroglyph, burial ground, Mycan, Mesopotamian, Urartian, Koban, Culture, Menhir, Cromlech.

სოსო სიგუა

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, გორის სახელმწიფო

სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი,

ORCID: 0000-0002-1205-1812

sososigua1@gmail.com

+995599580876

აბსტრაქტი

კულტურის ცენტრი უძველესი დროიდან იყო ქალაქი, დაცული და შემოზღუდული არე, რომელსაც აგეგმარებდა და აშენებდა არქიტექტორი (ხუროთმოძღვარი) ქურუმ-ბელადის, ქურუმების თუ მეფის იდეის თანახმად.

ქალაქის სტრუქტურა – ქუჩები, ტაძრები, გალავანი, კოშკები, საცხოვრისები გარემოსთან უნდა ყოფილიყო შეფარდებული. ქალაქი შენდებოდა ზღვის (მაგ., ფაზისი), ტბის (მაგ., ტუშფა), მეტწილად კი – მდინარის პირას (მაგ., ქუთაისი და მცხეთა), ციხე-სიმაგრე, ტაძარი და სამსხვერპლო – მთაზე ან ბორცვზე, ზოგან – კლდეში (მაგ., უფლისციხე).

ყველაზე იდეალური იყო თუ ქალაქის ადგილმდებარეობა აერთებდა წყალსა და მთას. ასეთი იყო მცხეთა, რომელიც გაშენდა როგორც რელიგიური და სახელისუფლებო ცენტრი, მთებს შორის, ორი მდინარის – მტკვრისა და არაგვის შესართავთან, აღმოსავლეთით, დასავლეთითა და ჩრდილოეთით მომავალ გზათა შესაყართან.

როგორც შენიშნავენ, იბერიის მეფეები, ასევე – ტომთა ბელადები იყვნენ მთავარ-ქურუმები. ქურუმთა კასტა ფლობდა ღვთაებრივი და რეალური ცოდნის საიდუმლოს, იგონებდა და განაგებდა რიტუალებს, დღესასწაულებს, წეს-ჩვეულებებს, ცხოვრების ყოველდღიურ ყოფას.

ასე რომ – უძველესი ქართველური ტომების კოსმოლოგია, სამყაროს აღქმა და ხედვა გამოსახულია ენის თხზვითა და ენობრივი ცნობიერებით, საცხოვრისებით, კულტებითა და რიტუალებით, არტეფაქტებით, სამარხებით, რაც ინახავს უცხოურ კულტურებთან კონტაქტის კვალს.

საკვანძო სიტყვები

ქართველური, არქაოკა, არტეფაქტი, ქურუმი, პეტროგლიფი, ყორღანი, მიკენური, მესოპოტამიური, ურარტული, ყობანური, კულტურა, მენჰირი, კრომლეხი.

შესავალი

კულტურის ცენტრი უძველესი დროიდან იყო ქალაქი, დაცული და შემოზღუდული არე, რომელსაც აგეგმარებდა და აშენებდა არქიტექტორი (ხუროთმოძღვარი) ქურუმ-ბელადის, ქურუმების თუ მეფის იდეის თანახმად.

იბერიის მეფეები, ასევე – ტომთა ბელადები იყვნენ მთავარ-ქურუმები. ქურუმთა კასტა ფლობდა ღვთაებრივი და რეალური ცოდნის საიდუმლოს, იგონებდა და განაგებდა რიტუალებს, დღესასწაულებს, წეს-ჩვეულებებს, ცხოვრების ყოველდღიურ ყოფას.

ქურუმები იძლეოდნენ დაკვეთებს თუ როგორი რელიგიური სიუჟეტები, რომელი ღმერთები გამოესახათ იუველირ-მჭედლებს, მეთუნეებს, სკულპტორებს, მხატვრებს, მქსოველებს. ისინი დამოუკიდებლადაც მოქმედებდნენ, იღებდნენ არისტოკრატთა დაკვეთებსაც, მაგრამ რელიგიურ ნორმებს ფანტაზიით განავრცობდნენ.

თიხის, წნელის, ქსოვილის, ძელის თუ ლითონისაგან დამზადებულ ყოველ ნივთს ერქვა ჭურჭელი, რომელსაც სულხან-საბა 15 სახეობად გამოყოფს. მათგან ერთ-ერთი იყო საჭურველი (აბჯარი). ჭურჭელის (თავდაპირველად – ჭურ-წელი) ცნება შემდეგ შეცვალა საგანმა და ნივთმა, ჩვენს დროში – artefactus-მა, რაც ხელოვნურად შექმნილს ნიშნავს.

ღმერთების რწმენა სისხლხორცეული განცდა იყო, მაგრამ ოსტატს მიცემული მიმართულება და დაკვეთა უადვილებდა შრომას. სხვანაირად მის მიერ დამზადებულ ნივთებს მომხმარებელი არ ეყოლებოდა. ამიტომ ყოველ საგანს, რომელზეც ძვირფასი, ძნელად მოსაპოვებელი ლითონი იხარჯებოდა, რომელსაც სჭირდებოდა ფიქრი და გარჯა-ადრესატი უნდა ჰყოლოდა.

პრაქტიკული მოხმარების ნივთებიც, შრომისა და ომის იარაღებიც რელიგიური მოტივებით იყო განსაზღვრული და დაცული.

რაც შეეხება თავად ქალაქს, იგი სახალხო კრების ნებითა და დასტურით, ქურუმ-ბელადის თუ ქურუმ-მეფის ანუ საერთო სახსრებით უნდა აგებულიყო.

დამოუკიდებლად ხუროთმოძღვარი ამას ვერ შეძლებდა, უფლებასაც არავინ მისცემდა. ქართველი მეფეები ან ტომთა ბელადები ხშირად ვერ ისარგებლებდნენ შემოყვანილი ტყვეების სამუშაო ძალით, მათგან გადარჩეული ოსტატების უნარით ან ნაძარცვი ქონებით.

ისინი საკუთარი მწირი ეკონომიკური პოტენციალით აგებდნენ ქალაქებს, მენჭირებსა და კრომლებს, ხიდებს, ტაძრებს, ციხე-სიმაგრეებს, ყორღანებს, ავითარებდნენ მეტალურგიის კერებს, ამუშავებდნენ მიწას, უვლიდნენ საქონელს, თავს იცავდნენ მომხდური მტრისაგან, ფიქრს, ოცნებას, რწმენას, პრაქტიკულ მოთხოვნილებას აქცევდნენ იარაღებად, ქანდაკებებად, კერამიკულ მხატვრობად, სამკაულებად.

მეთოდები

სტატიაში გამოყენებულია შინაარსობრივი ანალიზის მეთოდი, დაფუძნებულია საკითხის ირგვლივ არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე, გამოყენებულია შემთხვევათა ანალიზის კვლევითი სტრატეგია, ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი, ემპირიული მასალის კრიტიკული გააზრება და განზოგადება.

მსჯელობა

ქართველური არქაიკის მოღწეული არტეფაქტები არქეოლოგების მონაპოვარია.

ათასწლეულების მანძილზე მათ მიწის სქელი ფენა ფარავდა და კაცთა ხელი არ შეხებია. უძველესია, როგორც ვთქვით, ქართველურ ტომთა წინაპრების ქვის, კაჟის,

რქის, თიხის საგნები, რომელთა უამრავ ნიმუშს ინახავდა მღვიმეები (მაგ., საკაჟია, საგვარჯილე, კუდარო).

დაბა წალკასთან, მდინარე ქციის ხეობაში, 1976 წელს მიაკვლიეს მეზოლითის პერიოდის კლდეზე ამოკაწრულ ნახატებს.

ესენია – ირმის, ცხენის, გველის, აქლემის, ფრინველის, ფანტასტიკურ ცხოველთა ფიგურები, მშვილდისრიანი მონადირე კაცუნები, სულ – 100–მდე პეტროგლიფი (გაბუნია, ვეკუა, 1980).

ხელოვნების პრანიმუშები მაგიიდან, ტოტემებიდან, სამყაროს ფანტასტიკური აღქმიდან იღებენ სათავეს, ისევე როგორც ზეპირი სიტყვა, მითები და რიტუალები. შემდეგ გამოიყოფა პრაქტიკული ასპექტი და მზადდება ის ნივთები, რაც ადამიანს სჭირდება ყოველდღიურ ცხოვრებაში. მაგრამ ესეც ზეციურ ძალთა მონაწილეობით, უფლის ხედვის გათვალისწინებით, მისი თანაზიარობით.

ნეოლითის (ახალი ქვის ხანა) პერიოდის საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ტომებში ჩნდება მეთუნეობა. ამზადებენ ხელით ნაძერწ ბრტყელძირა, უყურო, ქილისებურ, ცუდად გამომწვარ და სუსტად გაპრიალებულ ჭურჭლეულს, თიხისაგან აკეთებენ ქალის, კაცის, ხარის, ცხვრის ქანდაკებებს. მასალა – თიხაში არეული ნაძგა, ქვიშა და კვარცი.

წინარე ქართველურ ტომებში ერთ–ერთი უძველესია V ათასწლეულის ქალის 21 ფიგურა, ზოგი მთელი, ზოგი – ფრაგმენტული, სიმბოლური და დაუზღვეწავი, თიხისგან ნაძერწი, მეტწილად – მჯდომარე პოზაში. ისინი განასახიერებენ ნაყოფიერების კულტს, „დიდ დედას“.

ამავე დროისაა იმირის გორისა და ნახიდურის კაცის ფიგურები. ამ ქანდაკებებს ანათესავებენ ჰასუნასა და ჰალაფას აღმოსავლურ კულტურებთან. III ათასწლეულს განეკუთვნება ურზნისთან ქვაცხელებში ნაპოვნი გრძელკაბიანი კაცის სამი ფიგურა. ზომა 6X8 სმ (გ. ჯავახიშვილი). საერთოდ ითვლება, რომ ადამიანის გამოსახულებანი ჩნდება ორინიაკის ხანაში, 35.000 წლის წინათ.

მას შემდეგ, რაც შემოდის ლითონი, შავი, ნაცრისფერი, ყვითელი, წითელი კერამიკის პარალელურად, მზადდება ოქროს, ვერცხლის, სპილენძის, ბრინჯაოს, რკინის ნივთები. აქ უკვე თავს იყრის მათი სამმაგი დანიშნულება – რიტუალურ–მაგიური, პრაქტიკული და ესთეტიკური.

განვიხილოთ ზოგი მათგანი:

მაგ., ბრინჯაოს კვერთხი სტეფანწმინდის განძიდან (მვ. წ. I ათასწ. I ნახევარი) სწორედ იმიტომ იყო ფანტასტიკურად გააზრებული, რომ მეტი ძალმოსილება ჰქონოდა. აქვს სამი ზარი, გამობმული სამ გრეხილ რქაზე. ისინი ერთად ქორბუდა ირმის სტილიზებული რქებია. მათ ზევით დგას შიშველი ღვთაება, რომელსაც აცვია ყელიანი ფეხსაცმელი და მარცხენა ხელში უკავია კვერთხი.

ღვთაების მზერა დამაბულია. იგი საბრძოლველად არის გამზადებული, ალბათ იმის დასაცად, ვისაც ეკუთვნის ეს კვერთხი.

ამ რთულ კომპოზიციას ამზადებდა ოსტატი, რომელსაც ჯერ ჩანაფიქრი უნდა ჩამოეყალიბებინა, შემდეგ – ბრინჯაოში მოექცია, დაეხვეწა დეტალები, რაც იწვევს ახალ ასოციაციებს. მაგ., ცალკე რქა დაგრაგნილი გველია. კვერთხს ზარიც უკეთია, რომლის ხმა არის მოხმოზა და გაფრთხილება.

ყოველივე ერთად ქმნის სიდიადის შთაბეჭდილებას (სტეფანწმინდის განძი აღმოაჩინა გ. ფილიმონოვმა 1877 წელს).

ასეთივე რახტის ოქროს საკიდი ახალგორის განძიდან (ძვ. წ. V ს.).

იგი სამკაულია და, მაშასადამე, ლამაზი უნდა იყოს. სილამაზეს ამ ნივთსაც აძლევს რთული კომპოზიცია. ზედა ნაწილი მრგვალი დისკოა, გარშემორტყმული ორი წრით. მათგან მეორე მარცვლებად არის გაწყობილი. შიგნით ჩაჭდებულია რვა ფოთოლი, რომლის უკანაც არის რვა ფოთოლი და მოჩანს მათი წვეროები.

ფოთლების ძირას, ცენტრში მცირე, ამობურცული დისკოა, რომელსაც არტყია ორი დამარცვლილი წრე.

დისკოდან ეშვება ექვს-ექვსი რომბითა და თხუთმეტმარცვლიანი სწორი ხაზით გაწყობილი, დაწინწკლული სარტყელი. იგი დისკოს აერთებს ცხენის ორ ქანდაკებასთან.

მოხატული, დარახტული ცხენები ტყუპად დგანან და გარს ევლებათ ოქროს ფირფიტები. ისინი დგანან კვარცხლბეკზე, რომლიდანაც ძეწკვებით ჩამოშვებულია ოთხკუთხა, შუბის ბუნიკისებური მარცვლები (ახალგორის განძი 1908 წელს იპოვეს წარჩინებული ქალის სამარხში).

ასეთი სამკაულის დამზადებას მდიდარი ფანტაზია, იუველირის გამოცდილი ხელი და ზუსტი მზერა სჭირდებოდა, რათა დაეცვა პროპორციები, რაც ყველაზე უკეთ გამოჩნდა ცნობილ თრიალეთურ ვერცხლის თასზე (ძვ. წ. II ათასწლეულის I ნახევარი).

თასი მოზრდილია, გაყოფილი ორი ფრიზით. დგას შემადლებულ ფეხზე, როგორც დღევანდელი სასმისები.

ფეხს ზემოთ გამოხატულია ლოტოსის ყვავილი, ქვედა ფრიზზე – ხარირემი და ცხრა ფურ-ირემი.

ზედა ფრიზი უკავია ცხოვრების ხეს. მის წინა მცირე კვარცხლბეკზე დგას სკამი. სკამზე ზის, როგორც ანუბისი, მგლისთავა კაცი, რთულად და მდიდრულად შემოსილი, მოკლე ქულაჯით, შარვლით.

ხელთ უკავია სასმისი. აცვია ჭვინტიანი ფეხსაცმელი, ხეთურის მსგავსი. წინ უდგას საკურთხეველი, რომლის სამი ფეხი ცხოველის ჩლიქებით ბოლოვდება.

საკურთხეველს იქეთ-აქეთ უწევს ორი ცხოველი. მათ უკან დგას დიდი ჭურჭელი, რომლიდანაც იღებს ალბათ სასმელს. მისკენ მოემართება ასეთივე ნიღბოსანი, ასევე ჩაცმული 22 ცხოველ-კაცი. მათაც სასმისები უკავიათ. ხოლო ფოჩებიანი, ქულაჯისებრი სამოსი კუდით ბოლოვდება (Куртин, 1949); ამირანაშვილი, 1971), რაც საიქიოსთან კავშირის ნიშანია.

რიტუალურ პროცესიას სხვადასხვანაირად განმარტავენ სპეციალისტები – ხედავენ მსგავსებას ხეთურ, კლდეზე ნაკვეთ რელიეფებთან. ზოგი მაიკოპის ყორღანების ხელოვნებასთან აკავშირებს.

ასევე საინტერესოა კოლხური ვერძის თავის ქანდაკებები, რომელთაგან ზოგს ცულებად ქცეული ფრთები აქვთ გამოსხმული და ამკობთ მზის ნიშნები (ძვ. წ. I ათასწლეული).

შეიძლება ეს ფანტასტიკური ფრინველ-ვერძი ყოფილიყო ფასკუნჯი (იხ. “ფასკუნჯი - მფრინავი ვერძი”).

ქართველურ ტომებს, განსხვავებით ეგვიპტელებისა, ხეთებისა, ასურელებისა, ირანელებისაგან, არ ჰქონიათ გიგანტური მითიური გამოსახულებანი.

მაგ., პერსეპოლისში, ტაძრის „ქვეყნიერების კარიბჭის“ შესასვლელთან იდგა 10 მეტრის სიმაღლის ხარ-კაცის ქანდაკებები.

არც ისეთი სიუხვით დაუმზადებიათ ღმერთების, ადამიანების, ცხოველების, ფრინველების, ურჩხულების გამოსახულებანი, როგორც ძველ ბერძნებს.

მაგ., დელფოს ორაკულამდე მიმავალ გზაზე მდგარა 3.000 ქანდაკება.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი უძველესი არტეფაქტების დიდი ნაწილი ფანტასტიკური ხედვის ნაყოფია. როგორც ვიცით, ველურის აზროვნება დღევანდელი სიზმრული ცნობიერების მსგავსია, სადაც რეალობა, სივრცე-დრო ირღვევა, დაცილებულია სიბრტყეები და საგნები უცნაურად წაებმის ერთმანეთს, როგორც მრუდე სარკეში არეკლილი.

შემდეგ არქაული, პირველყოფილი აღქმა და ხედვა გადავიდა მითებსა და რიტუალებში, ტოტემურ და აკრძალვათა სისტემაში, იქცა სიტყვებად და ღმერთებად ანუ განიმუხტა ნევროზული შიშებისაგან, რასაც ადამიანს ჰგვრიდა ტვინის სტრუქტურის ცვალებადობა.

მსგავსი ხედვა ჰქონდა პირველყოფილ მხატვარსაც, სკულპტორსაც, ქურუმსაც. ამიტომ რასაც ისინი თხზავდნენ, რაც გადაჰქონდათ რიტუალებში, მაგიურ ქცევაში, თიხის ჭურჭელზე თუ ბრინჯაოს ბალთებზე, სამაჯურებსა და ყელსაბამებზე, ცულებსა და თასებზე – ჩვენ ფანტასტიკური გვეჩვენება.

მაგრამ თავად შემოქმედი ასეთი ცნობიერებით ცხოვრობდა და მისი ხედვაც ისევე ბუნებრივი იყო, როგორც სიზმარი დღეს (მაგ.: ქალღვთაება ირმის სახით). ამ მხრივ ჩვენი წინაპარიც ისეთივე იყო, როგორც ინდოევროპელისა თუ სემიტისა.

ცნობიერების სტრუქტურა ყველგან ერთნაირია, განსხვავებულია გამოვლენის სივრცე – დრო და ფორმები, განვითარების სტადია.

საქართველოს ტერიტორიაზეც დიდად იყო გავრცელებული თიხის და მინის ჭურჭლეული, სხვადასხვა სახის კერამიკა, ფერადი და მოხატული.

განსაკუთრებით გამოირჩევა თრიალეთური შავი და პრიალა კერამიკა, შემკული გრავირებული ორნამენტებით. ეს არის კლაკნილი ხაზები, სვასტიკა, ფრინველები (ძვ. წ. II ათასწლეულის I ნახევარი).

მაგრამ მეთუნეების ოსტატობასა და ფანტაზიას მეტ გამომსახველობას და დამაჯერებლობას აძლევდა ლითონი, მჭედლისა და იუველირის ხელი, ჭედურობა.

თიხის ზოლიანი სასმისები, დოქები, ქამრები, ბრინჯაოსა და რკინის გრავირებული ცულები, სამაჯურები, სურები, ფიბულები, ოქროს საკიდები და საყურეები, ყელსაბამები, ოქროსა და ვერცხლის თასები, მოჭიქული მძივები, მინის ჭურჭლეული, ოქროს სამაგრები, ვერცხლის სარწყული, ბრინჯაოსა და ვერცხლის ბალთები და სარტყელები, თიხის ბეჭედი ირმის გამოსახულებით, ითიფალური ქანდაკებები, ცხენოსნის ქანდაკება, ცხენშებმული საომარი ეტლი, ღმერთქალის ქანდაკებები, ვერძის ქანდაკებები მხოლოდ მცირე ნაწილია იმისა, რაც უჩინარ და უსახელო ოსტატებს უკეთებიათ. წნორის ერთ-ერთ ყორღანში აღმოჩნდა ბედენური დროის ოქროს ლომის ქანდაკება (ძვ. წ. XXII ს.).

ეს არის ის, რაც მიწაში ჩარჩა და დღემდე მოატანა.

ეს ყოველივე ეკუთვნოდა ელიტას – ბელადებს, ქურუმებს, მათ ნათესავთა წრეს. ზოგი შეიძლება შემოტანილია. მაგრამ უმრავლესი ნაწილის სტილური ერთგვარობა (მაგ., კოლხური, თრიალეთური) და მხოლოდ მსგავსება უცხოურ ნიმუშებთან, ცხადყოფს, რომ ადგილობრივი ოსტატების ნახელავია.

ელინელები და მესოპოტამიელები ფანტასტიკურ რელიეფებსა და ქანდაკებებს ამზადებდნენ ცხოველებისა და ადამიანების შეერთებით, არა შერევითა და შერწყმით, სადაც ზღვარი წაშლილია. მაგ., კენტავრები, მინოტავრები, სირინოზები. მათი ერთ ნაწილი ცხოველურია, მეორე – ადამიანური, როგორც ეგვიპტური სფინქსისა.

ქართველურ ტომებს უფრო ჰყვარებიათ ფანტასტიკურ, გაურკვეველ არსებათა წარმოდგენა, მათი სტილიზაცია, სხეულების ნაწილების კომბინაცია (მაგ., თავი, ფეხები, ფრთები). ამიტომ ამ ცხოველთა ზოოლოგიური ტიპების განსაზღვრა შეუძლებელია.

ისინი თავისუფალი ფანტაზირების ნაყოფია. მაგ., კოლხურ ცულებსა და ჩუგლუგებს პირველ რიგში პრაქტიკული, გამოყენებითი ფუნქცია ექნებოდათ, იმდენად გავრცელდა კავკასიაში და გავიდა მის გარეთაც. მაგრამ ცულებზე ამოკვეთილია ფრინველები, გველები, თევზები, წყლის სპირალები და ცხოველები. მათი ფიგურები სტილიზებულია და დღევანდელ მულტიფილმების პერსონაჟებს მოგვაგონებს. ამ ორნამენტებში სიმბოლურად გაერთიანებულია ზესკნელი და ქვესკნელი, ხთონური და ზეციური სამყაროები, მზის, მთვარისა და ვარსკვლავების ასტრალური ნიშნები.

ძველი ოსტატი ისე მუშაობდა ამ ცულებზე, როგორც ბალზაკის მხატვარი ფრენჰოფერი, რომელმაც ხანგრძლივი ფანტაზირებით, ასოციაციური გადასვლებით სურათი ფერებისა და ხაზების გაურკვეველ გროვად აქცია.

ზოგჯერ გეომეტრიულ და ფანტასტიკურ ორნამენტს ერთვის ცულის ყუაზე დასკუპებული ცხოველის მინიქანდაკება. ცხადია, ასეთი ცულები რიტუალებისათვის იყო გათვალისწინებული, არა ხის საჩხებად ან ტყის საკაფად.

სიმბოლური ხაზები, პირობითი ნიშნები, დეფორმირებული საგნები რეალობის ფანტაზიით გავრცობა და შევსებაა.

ალბათ, იუველირი როცა კვეთდა ცხოველის ფიგურებს, მოდელად სახავდა მგელს, რომელსაც ასოციაციების ჯაჭვი ფანტასტიკურ არსებად აქცევდა.

ამას რელიგიურ–რიტუალური მნიშვნელობა ექნებოდა, რათა მისტიკურ ძალებს დაეცვათ პატრონი, უკუეგდოთ მტერი და ზეციურ ძალთა მეშვეობით გზა გაეკაფათ.

ნადირი მისი ძმობილი იყო.

ფანტასტიკური ცხოველები გადადიან ფართო და მდიდრულ სარტყელებზე (მაგ., რქოსანი ცხენი).

ეს გავრცელებულია მიკენურ, მესოპოტამიურ, ურარტულ, ყობანურ კულტურებშიც.

ფანტასტიკურ თუ ნატურალისტურ ფიგურებს ჰქონდათ თავისი მაგიური და სიმბოლური ნიშნები (მაგ., ძაღლის დაღებული ხახა ყეფაა, წინ ვარსკვლავი – მიმართულება, უკან გველი – მდევარი ძალა, მოხრილი რქა – ახალი მთვარე, კლაკნილი – წყალი და მდინარე, ფარფლი – თევზი, ღრუბელი – ფრინველი, სპირალი – მზე, წერო – გაზაფხული).

ზოგ საბეჭდავზე გამოსახულია ცხენი და ფრინველი, რვასხვიანი ვარსკვლავი. ცხენი მზის ღვთაების სიმბოლოა, ფრინველი – მონადირე მამაკაცისა (შდრ. “მთვარის

მოტაცებაში” მონადირეთა მეთაური თემური ნაპოლს დაირქმევს, რაც სვანურად ფრინველს ნიშნავს), ვარსკვლავი - ოჯახი (სახლი). სიმბოლური ნიშნების თავმოყრა - ეს ქვეყნიერების სურათი იყო (ხიდაშელი, 2005).

ადრეულ სარტყელებზე სიუჟეტი სქემატური და გეომეტრიულია. შემდეგ რთულდება სტილიზება და ფანტასტიკა ჭარბობს. ბოლოს იმარჯვებს რეალური ფიგურები.

მაგ., თრიალეთურ ბრინჯაოს სარტყელზე გამოსახული ნადირობის სცენა სტილიზებულია, სტილიზებულია ირმების, ლომების და მშვილდოსანი მონადირეების ფიგურები, მაგრამ არა ფანტასტიკური. ასეთივეა ოქროს ლომის, ბრინჯაოს ჯიხვის ქანდაკებები.

ფანტასტიკურია ის დეკორი, რომელიც ნადირობის სურათს ახლავს. ეს არის ჯვრის ასტრალური ნიშანი, თევზი, გველი, თხა და ვერძი.

ნადირობის სცენა ჩასმულია ორნამენტულ ჩარჩოში, რომელიც არის ორმწკრივად განლაგებული ხვეულები (ძვ. წ. II ათასწლეულის I ნახევარი).

ასევე ნადირობის სცენას გვაცნობს თრიალეთის ვერცხლის სარწყული. აქ მხოლოდ ცხოველებია, ზოგი – მკერდში ისარგაყრილი.

თრიალეთის შემდეგ ქრება ანთროპომორფული გამოსახულებანი. ისინი ბრუნდებიან მე-9 საუკუნიდან. მაგ., გურჯაანის მელაღელეს ბრინჯაოს ფიგურები, თოჯინის მსგავსი. ისინი უკავშირდებიან დიდი დედის კულტს. იქვე ჭურჭელზე გამოუსახავთ შიშველი ქალი. ასევე შიშველია ბრინჯაოსაგან ჩამოსხმული ღვთაება, რომელსაც ყანწი უჭირავს. მეორე მეომრის ფიგურაა. ასევე მრავლადაა ნაპოვნი ამავე დროის ბრინჯაოს ქალის შიშველი ქანდაკებები.

გეომეტრიულად სტილიზებულია სამთავროს სამარხის ბრინჯაოს სარტყელის ნადირობის სურათი, ცხოველები და მონადირეები (ძვ. წ. I ათასწ. I ნახ.).

სტილიზება, მინიშნება, სიმბოლიზება, ფანტასტიკა, დეტალით საგნის გადმოცემა და საერთოდ ასეთი პირობითობათა სისტემა არის გაშლა არქაული პრინციპისა – ნაწილი უდრის მთელს.

მამაკაცის ქანდაკებები აღმოჩენილია სხვადასხვა ადგილას (მაგ., გუდაბერტყაში, სტეფანწმინდაში, მელაანში, საირმეში, ზეკარში). ზოგი დგას ხარის თუ ირმის რქებზე, ზოგიც – მხედარია.

მხედრის ფიგურა სტილიზებულია. თავზე ჩაფხუტი ახურავს. ზის ცხენზე, რომელიც სახედარს ჰგავს. ცხენს არა აქვს ლაგამი და უნაგირი. უიარალო მხედარი წინ იხედება, ხელები მოუმშტავს და ყვირის. ზურგზე უჩანს მოსასხამი.

ითიფალური ქანდაკებები ერთმანეთს ჰგავს. ესენიც სტილიზებულია. ზოგი კაცი როკავს, ზოგი დადის. ხელი ყველას გაშლილი აქვს, ან – წინ შემართული.

თავზე ხურავთ ძაბრისებური ან ხარისრქიანი ჩაფხუტები. ყველა შიშველია. ფეხზე კი აცვიათ (I ათასწლეული).

ზოგი ფიგურა აქაც მხედარია. ერთი ჰკლავს მეორეს. სხვა კომპოზიციებში კაცი მოხუცს მიათრევს ან ცხვრის რქებზე დგას ორი შიშველი მხედარი.

საერთოდ, ხელოვნებაში ცხენოსანი მხედარი ჩნდება II-I ათასწლეულების მიჯნაზე, როცა საბრძოლო ეტლი დავიწყებას მიეცა და მისი ადგილი დაიკავა ცხენოსანმა მეომარმა (ამირანაშვილი, 1971).

ამ დროიდან იწყება ცხენის კულტივ. იგი უკავშირდება ღვთაებებს და ხდება ბელადის, მეფის, სარდლის განუყრელი ატრიბუტი.

შემდეგ ცხენი იქცევა სახელმწიფოებრიობის სიმბოლოდ და დაიტვირთება მრავალი მისტიკური და საბრძოლო ნიშნით (მაგ. სიმბოლური ქორწინება მოკლულ ცხენზე ინდოევროპულ ტომებში).

მოღწეულია ირმისა და ვერძის, ხარისა და ძაღლის ქანდაკებები. მაგრამ უმთავრესია ცხენი, რომელიც კოლხურ კულტურაში ბრინჯაოს ბალთების კომპოზიციაში დიდ ადგილს იჭერს.

მხედრები მეტწილ შიშველია, თუმცა ხურავთ ჩაფხუტი და წელზე სარტყელი აქვთ შემოვლებული. მაგ., ცხინვალურ ბრინჯაოს ბალთაზე გამოსახულია ცხენ-ირემზე მჯდარი შიშველი მამრი ღვთაება. საერთოდ სიშიშველე, ეროტიკა, სექსი არქაული ხელოვნების თვისებაა.

კიმერიელ-სკვითების შემოსევამ შეწყვიტა ხელოვნების განვითარება. შემდეგ ჩნდება ჩრდილოური ელემენტები. მაგ., ოქროთი მოჭედილი აკინაკები, ორფრთიანი ან სამწახნაგიანი ბრინჯაოს ისრის ბუნიკები. ურდობმა თავადაც განიცადეს კოლხური ხელოვნების გავლენა. მაგ., ცხოველის თემოსა და ბეჭზე დეკორის მოთავსების წესი. ქართველური არქაიკის არტეფაქტები გაფანტულია სხვადასხვა ქვეყნების ტერიტორიაზე.

მაგ., ჩრდილო კავკასიის ერთ ყორღანში იპოვეს თასი, რომელსაც ბერძნულად აწერია – „ვეკუთვნი აპოლონ წინამძღვარს, რომელიც ფაზისშია“.

თასზე რელიეფურად გამოუსახავთ რქებგამლილი ირმის თავები და დახვეული გველი.

ათენში ნაპოვნია ძვ. წ. VI საუკუნის კოლხის მიერ დამზადებული ჰიდრია და ამფორა, ყობანში – ვერცხლის თასი (ფიალა).

ჰიდრია (წყალსაზიდი ყურიანი ჭურჭელი) დაფარულია არეოსთან ჰერაკლეს ბრძოლის სცენით. აქ არიან ზევსი, ათინა, კიკლოსი.

ფრიზის ქვემოთ ცხოველთა ფიგურებია.

ასევე ორნამენტებითაა დაფარული ჭურჭლის ყელი და სახელური (ჰიდრია ინახება ბერლინში).

„კოლხმა გამაკეთა“, – ბერძნულად აწერია ჭურჭელს (თ. ყაუხჩიშვილი). როგორც ჩანს, ავტორი ათენში ყოფილა განსწავლული. ალბათ იგი კოლხეთიდან მონად იყო წაყვანილი.

ამფორაზე (თიხის ორყურიანი ჭურჭელი ღვინისა და ზეთისათვის) კი წარწერილია – „ვექსითეოსმა გამაკეთა კოლხმა მომხატა“ (შდრ – კოლხი ქალის საფლავი ათენში, 153 დრაქმად შეფასებული კოლხი მონა – 415–414 წ. წ.).

ბრინჯაოს ბალთები, ისევე როგორც ცულები, კოლხური კულტურის სპეციფიკაა. ბალთებზე გამოსახულია ფანტასტიკური ცხოველები, ვერძები, ფრინველები, ირმები,

ძაღლები, ხარები, გველები, ორთავა ირემი, რომელზეც ზის ღვთაება, ალბათ ნადირობის ღმერთი (სოფ. ღებში ასეთი 13 ბალთა აღმოაჩინა და გაანალიზა გ. გობეჯიშვილმა).

ასეთივე ფანტასტიკური მოტივები, ცხოველები, ფრინველები და ღმერთებია გადახლართული წინარე აქემენიდურ და სკვითურ ცხოველსახოვან ხელოვნებაში (აფანასიევა, ლუკონინი, პომერანცევა, 1986). ამათ უნდა დავურთოთ შრომისა და ბრძოლის იარაღები. ისინი მტკიცე და გამძლე უნდა ყოფილიყო. მაგრამ აქაც გადაჭქონდათ გეომეტრიული ფიგურები, სტილიზებული სურათები. მაგ., კოლხური ცული მხოლოდ შრომისათვის არ გამოიყენებოდა, იგი საომარი ჩუგლუგიც იყო.

სატევრები, მახვილები, შუბისპირები, ისრისპირები, მშვილდები, ცხენის აღკაზმულობა ზოგჯერ ძვირფასი ლითონებისაგან მზადდებოდა. ზოგ სატევარზე გველი იყო ამოტვიფრული.

იუველირს აქაც უნდა გამოევლინა ფანტაზია, ოსტატობა, გემოვნება. მაგრამ მაშინაც, როცა მათ ბრინჯაოსა და რკინისაგან აკეთებდა, იჩენდა გამომგონებლობას (მაგ., ბრინჯაოს სატევრის ტარის მოხატვა, სისხლსადენი ღარები).

ხუროებიც ასევე მუშაობდნენ. მაგრამ მათი ნამუშევარი დროს, ომის ხანძარს, გემოვნების ცვალებადობას ვერ უძლებდა და სწრაფად ნადგურდებოდა.

ხელოვანი თავის ნიჭს მდიდრული სამარხების, მაგ., ყორღანების მოწყობის დროსაც ავლენდა, როცა უნდა მოეფიქრებინა სამარხის კონსტრუქცია, ჩასატანი ნივთები. ამას იგი ქურუმის გარეშე ვერ გადაწყვეტდა, მაგრამ ნივთი თავად უნდა დაემზადებინა, თუმცა გაითვალისწინებდა შემკვეთის მითითებებს.

მეტალურგიას მჭიდროდ დაუკავშირდა იუველირული ხელოვნება, სამყაროს რელიგიური და ესთეტიკური აღქმა, თუმცა თითქოს მხოლოდ პრაქტიკული მიზანი უნდა ჰქონოდა.

ვანში ნაპოვნ ოქროს დიადემებზე (ძვ. წ. V ს.) გამოსახულია თუ როგორ გლეჯენ ლომები ხარსა და ქურციკს. საერთოდ ცხოველთა ბრძოლის სურათები IV ათასწლეულიდან ჩნდება მესოპოტამიურ გლოპტიკურ ძეგლებზე.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო საკულტო ცენტრების და სამლოცველოების აგება. მათგან გამოყოფდნენ საკურთხეველს და სამსხვერპლოს, საიდანაც სისხლი გაედინებოდა.

ზოგან საკურთხეველის სკამის ზურგზე გამოყვანილი იყო ხარის თავი და სვასტიკა.

იქვე იდგა თიხის ხარებისა და ვერძების ქანდაკებები.

კულტურისა და ხელოვნების ყოველ ფორმას აერთიანებდა სამლოცველო და საცხოვრისი, რომელიც საუკუნეების მანძილზე სტიქიური არქიტექტორული გამომგონებლობით იძენდა სხვადასხვა სახეს – იგი იყო **მენჰირი**, **კრომლეხი**, ვეშაპი, ტაძარი, სასახლე, ციხე–სიმაგრე, გალავნით შემოზღუდული დასახლება – ქალაქი (ქართა – karda).

უფლის–ციხის, არმაზ–ციხის, ზადენ–ციხის აგებას მონა–ტყვეების ქანცამწყვეტი შრომა სჭირდებოდა.

ეს იყო ბრძოლით მოპოვებული ენერგია, ზედმეტი ღირებულება, რაც შეუძლებელს აქცევდა შესაძლებლად.

მეფე-სარდალთა და ქურუმთა ფანტასტიკურ ოცნებას რეალობად აქცევდა მონების სასიკვდილო ჯაფა, სიცოცხლის ძალადობრივი შეწირვა ან კიდევ – მასის კოლექტიური შრომა. ალბათ, ამის სიმბოლურ ნიშნად ატანდნენ საძირკველში ადამიანს, ადამიანის სხეულის ნაწილს, ადამიანის ჩრდილს, საქონლის თუ ფრინველის სისხლს (Фразер, 1990), სამხრეთელი სლავები - სპერმას.

მონების ძალას ფორმასა და მიმართულებას აძლევდა ხუროთმოძღვარი. ბრძანებას იგი აკონკრეტებდა (მაგ., ნინევიასში, სინაქერიბის სასახლის რელიეფზე გამოსახულია თუ როგორი ორგანიზებით გადააქვს უამრავ მონას გიგანტური ქანდაკება – ძვ. წ. VII ს.).

ციხე-სიმაგრეებს, სასახლეებს, ტაძრებს, გალავნებს, აკლდამა-ყორღანებს აგებდნენ ლოდებისა და ქვებისაგან, ხისა და აგურისაგან (აფაქიძე, 1963).

მაინც მათაც სპობდა ულმობელი დრო, მტერი და ხანძარი. ყველაფერი დავიწყებას მიეცა. მხოლოდ მიწამ და სიტყვამ შემოინახა უძველესი არტეფაქტების კვალი, ცოცხალთა და მკვდართა ქალაქების ნაშთები.

ასე რომ – უძველესი ქართველური ტომების კოსმოლოგია, სამყაროს აღქმა და ხედვა გამოსახულია ენის თხზვითა და ენობრივი ცნობიერებით, საცხოვრისებით, კულტებითა და რიტუალებით, არტეფაქტებით, სამარხებით, რაც ინახავს უცხოურ კულტურებთან კონტაქტის კვალს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- amiranashvili, sh. (1971). *kartuli khelovnebis ist'oria*. tbilisi. (ამირანაშვილი, შ. (1971). *ქართული ხელოვნების ისტორია*. თბილისი).
- apanasieva, v., luk'onina, e., p'omerantseva, n. (1986). *dzveli aghmosavletis khelovneba*. tbilisi. (აფანასიევა, ვ., ლუკონინა, ე., პომერანცევა, ნ. (1986). *ძველი აღმოსავლეთის ხელოვნება*. თბილისი).
- apakidze, a. (1963). *kalakebi da samokalako tsent'rebi dzvel sakartveloshi*. I. tbilisi. (აფაქიძე, ა. (1963). *ქალაქები და სამოქალაქო ცენტრები ძველ საქართველოში*. I. თბილისი).
- gabunia, m., vek'ua, a. (1980). *p'at'ara khramis p'et'roglipebi*. tbilisi. (გაბუნია, მ., ვეკუა, ა. (1980). *პატარა ხრამის პეტროგლიფები*. თბილისი).
- gagoshidze, i. (1964). *adreant'ik'uri khanis dzeglebi ksnis kheobidan*. tbilisi. (გაგოშიძე, ი. (1964). *ადრეანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან*. თბილისი).
- gogadze, el. (1972). *trialetis qorghhanuli k'ult'uris p'eriodyzatsia da genezisi*. tbilisi. (გოგაძე, ელ. (1972). *თრიალეთის ყორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი*. თბილისი).
- inanishvili, g. (2015). *kartuli met'alurgiis sataveebtan*. tbilisi. (ინანიშვილი, გ. (2015). *ქართული მეტალურგიის სათავეებთან*. თბილისი).
- lortkipanidze, o. (1986). *argonavt'ik'a da dzveli k'olkheti*. tbilisi. (ლორთქიფანიძე, ო. (1986). *არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი*. თბილისი).
- lortkipanidze, o. (2002). *dzveli kartuli tsivilizatsiis sataveebtan*. tbilisi. (ლორთქიფანიძე, ო. (2002). *ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან*. თბილისი).

- meliksetbemi, l. (1938). *megalituri k'ult'ura sakartveloshi*. tbilisi. (მელიქსეთბემი, ლ. (1938). *მეგალითური კულტურა საქართველოში*. თბილისი).
- sakartvelos arkeologia*. (1991). I. tbilisi. (*საქართველოს არქეოლოგია*. (1991). I. თბილისი).
- sakartvelos arkeologia*. (1992). II. tbilisi. (*საქართველოს არქეოლოგია*. (1992). II. თბილისი).
- sakartvelos ist'oriis nark'vevebi*. (1970). I. tbilisi. (*საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*. (1970). I. თბილისი).
- sulava, n. (2011). *k'avk'asiis pibulebi*. tbilisi. (სულავა, ნ. (2011). *კავკასიის ფიბულები*. თბილისი).
- pantskhava, l. (1988). *k'olkhuri k'ult'uris mkhat'vruli khelosnobis dzeglebi*. tbilisi. (ფანცხავა, ლ. (1988). *კოლხური კულტურის მხატვრული ხელოსნობის ძეგლები*. თბილისი).
- pitskhelauri, k'. (2013). *samkhret-aghmosavlet k'avk'asiis etnok'ult'uruli sist'ema brinjao-rk'inis khashi*. tbilisi. (ფიცხელაური, კ. (2013). *სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიის ეთნოკულტურული სისტემა ბრინჯაო-რკინის ხანაში*. თბილისი).
- ghlont'i, l., javakhishvili, al., k'aghuradze, t., (1973). khramis didi goris antrop'omorpuli kandak'ebebi. „*dzeqlis megobari*“. #33. (ღლონტი, ლ., ჯავახიშვილი, ალ., კალურაძე, თ., (1973). ხრამის დიდი გორის ანთროპომორფული ქანდაკებები. „*ძეგლის მეგობარი*“. #33).
- khidasheli, m. (2005). *rit'uali da simbolo arkaul k'ult'urashi*. tbilisi. (ხიდაშელი, მ. (2005). *რიტუალი და სიმბოლო არქაულ კულტურაში*. თბილისი).
- japaridze, o. (2012). *sakartvelos arkeologiis dziritadi sak'itkhebi*. tbilisi. (ჯაფარიძე, ო. (2012). *საქართველოს არქეოლოგიის ძირითადი საკითხები*. თბილისი).
- Большая иллюстрированная энциклопедия древностей*. (1980). Прага.
- Куфтин, Б. (1949а). *Археологические раскопки в Триалети*. I. Тбилиси.
- Куфтин, Б. (1949б). *Материалы к археологии Колхиды*. I. Тбилиси.
- Токарев, С. (1990). *Ранние формы религии*. Москва.
- Фрэзер, Дж.Дж. (1990). *Золотая ветвь*. Москва.